

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

2018

Ponomarev Konstantin

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Neoimperialismus a postimperialismus v současném ruském
(geo)politickém myšlení.**

Ponomarev Konstantin

Plzeň 2018

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Mezinárodní teritoriální studia

Studijní obor Mezinárodní vztahy a východoevropská studia

Bakalářská práce

**Neoimperialismus a postimperialismus v současném ruském
(geo)politickém myšlení**

Ponomarev Konstantin

Vedoucí práce:

PhDr. Vladimír Naxera, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské Univerzity v Plzni

Plzeň 2018

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2018

.....

Poděkování:

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu mé bakalářské práce PhDr. Vladimíru Naxerovi, Ph.D., za cenné rady, trpělivost a čas strávený při konzultacích.

Obsah

1. Úvod	6
2. Proměna vnitřní a zahraniční politiky Ruska za Putinovy vlády	10
2.1 Ostrov Rusko.....	10
2.2 Rusko-Evropa.....	14
2.3 Rusko-Eurasie.....	17
2.4 Imperiální potenciál.....	19
3. Oživení imperiálního syndromu	21
3.1 Postimperialismus.....	21
3.2 Neoimperialismus.....	26
4. Proměna vnitřní a zahraniční politiky Ruska za Putinovy vlády	29
4.1 Suverénní demokracie.....	30
4.2 Duginův imperiální projekt.....	32
4.3 Putinův režim.....	34
5. Závěr	38
6. Literatura a prameny	40
7. Resumé	46

1. Úvod

Rozpad Svazu sovětských socialistických republik v roce 1991 znamenal krach bipolárního mezinárodního systému. Rusko vstoupilo na mezinárodní scénu jako nový nezávislý stát. Jeho vedení se především setkalo s úkoly určení budoucnosti Ruské federace, hledání nejúčinnějšího modelu politického a socioekonomického rozvoje, národní identity, jasné zahraniční politiky založené na pochopení dlouhodobých národních zájmů a adekvátní hodnocení vlastních schopností pro jejich zajištění. Pokud jde o zahraniční politiku, úkolem ruského vedení bylo určit místo a roli Ruska v novém postbipolárním systému mezinárodních vztahů, porozumět a formulovat jeho národní zájmy a důsledně uplatňovat a chránit tyto zájmy na mezinárodní scéně. Formování cílů zahraniční politiky do značné míry záviselo na definici identity Ruska (Gaidar 2007: 44–47). Během své historie se Rusko, které se nachází na jakési křižovatce Evropy a Asie, zdálo vnějšimu světu jako velmi zvláštní země. Jak ukazuje historie, jedinečná zeměpisná poloha Ruska jako jádra Eurasie neustále ovlivňovala jeho geopolitický vývoj, vnitřní rozvoj a zahraniční politiku.

Bez ohledu na stávající politické vymezení Evropy, které může nebo nemusí zahrnovat Rusko, je Rusko – historicky, kulturně i geograficky součástí Evropy. Nicméně i přes to, že Rusko bylo vždy nedílnou součástí evropské civilizace a důležitým hráčem v evropské politice, bylo vždy nejvzdálenější částí Evropy (Zamjatin 2004: 67). Kontroverzní a tragická historie Ruska zemi opakovaně vzdalovala od objektivních procesů evropského vývoje, vytvořila živnou půdu pro různé mýty, ideologické a politické spekulace o jedinečnosti Ruska, jeho unikátního hodnotového systému a speciálním poslání ve světě. Diskuse o ruské identitě a její roli ve světě se soustředila především na vztah a interakci Ruska se Západem i Ruska s blízkým zahraničním, tedy s oblastí bývalého SSSR. Kořeny diskursů se zrodily ve sporech mezi slavofily, západníky a později i eurasianisty. Dnes v Rusku existují nejrozumnější názory na mezinárodní vztahy a ruskou geopolitiku, mezi nimiž nalézáme tři hlavní školy: představa Ruska jako součásti Západu, jako součásti Východu a jako samostatného ostrova (Zamjatin 2004: 56–59). Právě tyto koncepce zformovaly moderní ruskou geopolitiku. Je zcela zřejmé, že debata o ruské cestě a výběru geopolitické koncepce je dnes velmi aktuální a získala

zvláštní ostrost a politický význam právě v poslední době, po posledních událostech v Gruzii i na Ukrajině a dalším prezidentském období Vladimira Putina.

V devadesátých letech byl hlavní rozpor ve volbě směřování moderního Ruska – zda se země vydá atlantickým nebo eurasijským směrem (Gaidar 2007: 131–133). Ačkoli byli atlantisté v menšině, většinou zastávali vysoké vládní pozice, a z tohoto důvodu byla schválena takzvaná prozápadní orientace mezinárodní strategie Moskvy. Vedoucími představiteli tohoto směru se stali ministr zahraničních věcí Andrej Kozyrev a předseda vlády Jegor Gajdar, kteří byli nedílnou součástí Jelcinovy vlády. Podle Andreje Kozyreva by se Rusko mělo stát normální velmocí, tj. státem zbaveným imperiálních ambicí a předvídatelným ve své zahraniční politice. Nicméně již v roce 1993 ruská myšlenka společného kulturního prostoru se Západem narazila na mnoho překážek a posléze ji vystřídala Primakovova multivektorová politika. Prioritní sférou se stává takzvaná oblast blízkého zahraničí, tj. oblast bývalého SSSR. Paralelně s ní v intelektuálních kruzích začaly převládat neoeurasijské tendence ve vytváření geopolitické doktríny Ruska. Termín „Eurasie“ definuje Rusko nejen jako západní nebo východní civilizaci, ale také jako most mezi těmito civilizacemi (Isaev 2006: 330–336).

Další změna ruské geopolitiky nastává s příchodem Vladimíra Putina v roce 2000, kdy začíná Putinovo Rusko. Během 18. let jeho vlády řídilo Rusko několik různých od sebe se lišících Putinů (Venediktov 2013: 48). První Putin byl nástupcem Jelcina a pokračoval v jeho reformách. Tento Putin pokračoval v atlantické tradici s prozápadní orientací Ruska, podařilo se mu zlepšit vztahy s Evropskou unií a Spojenými státy, rozvíjet spolupráci s NATO. Po útoku z 11. září 2001 v New Yorku podpořil Putin protiteroristický postoj amerického vedení, v květnu 2002 prezident Ruska a Spojených států podepsali v Moskvě smlouvu o omezení strategických ofenzivních potenciálů. První prezidentské období Putina lze charakterizovat jako Putinův pragmatismus. A to až do roku 2003, kdy si Putin uvědomil, že je to všechno „podvod“ (Venediktov 2013: 57–59). Druhý Putin jasně odděluje okolí na přátele a nepřátele. Prezident reformuje armádu a investuje do ní obrovské prostředky ze státního rozpočtu. V oblasti zahraniční politiky dochází ke zhoršení vztahů se zeměmi Západu. Na Mnichovské konferenci o bezpečnostní politice, která se konala 10. února 2007, vystoupil Putin s ostrou kritikou zahraniční politiky USA a myšlenky unipolárního světového řádu. Putin se ostře postavil

proti plánům na rozšíření NATO a umístění objektů americké protiraketové obrany ve Východní Evropě. Tak začíná obrat od postimperiální myšlenky k neoimperiální rétorice Ruské federace. Třetí Putin je člověk, který se rozhodl oživit Ruské impérium. Poslední události na Ukrajině jasně demonstrovaly imperiální podstatu oderního ruského státu. (Venediktov 2013: 68–72). Podle většiny západních komentátorů se před našima očima Rusko v čele s Putinem důsledně snaží vybudovat novou říši (Markus 2018). Nicméně jaká je skutečnost? Právě analýza těchto změn v geopolitickém pohledu Ruské federace z postimperiálního státu do nově budované říše je předmětem této práce.

Cílem práce je představit hlavní geopolitické koncepce, které se vyvíjely od 19. století až po současnost a ovlivnily ruské geopolitické chování současnosti. Hlavní výzkumná otázka zní: *Je současná zahraniční politika Ruské federace pokusem o obnovení impéria nebo jsou poslední události na mezinárodní scéně jen dozvuky dědictví Sovětského svazu?*

První část práce se zabývá ideologickými kořeny ruské zahraniční politiky: atlantismem, eurasianismem a izolacionismem. Tato kapitola nám pomůže pochopit, odkud čerpali myšlenky tvůrci moderní geopolitiky Ruska a prozkoumat jejich imperiální potenciál. Největší pozornost bude věnována myšlenkám Vadima Cimburského, jako prvního vědce, který zformuloval myšlenku Ostrova Ruska a ruského spisovatele Alexandera Solženicyna, jako představitele izolacionismu. U eurasijského hnutí se jedná o prozkoumání myšlenek dvou velmi odlišných představitelů, u kterých jsou jasně patrné hlavní rozdíly mezi novým a starým myšlenkovým směrem. Jsou jimi Pjotr Nikolajevič Savickij, jeden ze zakladatelů eurasianismu a neoeurasianista Alexandr Dugin. U atlantismu, posledního ze zkoumaných ideologických hnutí, se zaměříme na myšlenky Dmitrije Trenina. V této části práce odpovíme na následující výzkumné otázky, které zní: *Jakým způsobem jednotliví autoři vidí budoucnost Ruska v rámci paradigmatu Západ-Východ? Jaké geopolitické obrazy tvořily myšlenku obnovení impéria?*

V další části práce představíme hlavní argumenty, které se objevily v debatě mezi neoimperiálním a postimperiálním zastoupením Ruska v mezinárodním systému. Nejslavnějším představitelem myšlenky Ruska jako postimperiálního státu je Dmitrij Trenin, který ve své knize „Post-Imperium: A Eurasian Story“ uvádí, že současné Rusko

je stále v postimperiálním stavu a zpáteční cesta k říši již neexistuje. Zcela opačné stanovisko k této otázce zastává Zbigniew Brzezinski a Marcel Van Herpen, kteří současnou geopolitiku Ruska vnímají nikoliv jako součást rozpadu impéria, ale spíše jako pokus o budování nové ruské říše v čele s Putinem.

Ve třetí části práce se zabýváme současnou politikou Ruska. Změny v zahraniční politice Kremlu jsou spojovány se jmény zakladatelů neoeurasianismu Alexandera Dugina a zakladatele suverénní demokracie Vladislava Surkova. Třebaže je ruská zahraniční politika tvořena dvěma odlišnými geopolitickými koncepcemi, v této kapitole uvedeme argumenty, proč je skutečnou politikou Moskvy právě postimperiální projekt řízené demokracie Surkova a nikoliv projekt Duginského eurasijského impéria, ačkoli poslední geopolitické akce Ruska na Ukrajině se na první pohled zdají čistě imperialistické. Ve skutečnosti má Moskva zcela jiný cíl, který nemá nic společného s výstavbou nového eurasijského impéria, ale slouží především jako nástroj legitimizace moci a jako výsledek posílení autoritativního režimu Vladimíra Putina (Pavlovskij 2014: 49–53).

2. Ideologické kořeny ruské zahraniční politiky

Rusko od svého vzniku vždy balancovalo mezi Východem a Západem. To znamená, že nejprve stát vznikl v západní části Eurasie a poté se jeho území postupně rozšířilo na východ. Uralské hory územně rozdělují Rusko na evropské a asijské. Z toho vyplívají představy o státním znaku. Tvůrci znaku byli nuceni vykreslit orla se dvěma hlavami, jedna z jeho hlav je obrácena na východ a druhá na západ (Zagorujko 2013: 1348–1350). Toto umístění Ruska se stalo předmětem nekonečných sporů o způsobech rozvoje státu a hledání jeho geopolitické identity. Úvahy nad otázkou o místě Ruska ve světě se objevily ve 30. letech 19. století. Někteří se domnívali, že Rusko patří buď k Východu nebo k Západu, či uznávali jeho zvláštní postavení, které není ani západní ani východní. Tato diskuze přispěla ke vzniku dvou různých filozofických proudů: západnictví a slavjanofilství (Lazarev 2014: 108–111). Jednalo se o důležitý spor z hlediska vývoje nejen budoucnosti Ruska, ale i jeho tradic. Nejde se pouze o volbu, ke které části civilizace patří ruská společnost, je to volba cesty, definice vektoru budoucího vývoje. Západníci považovali za příklad hodný následování státy západní Evropy, zatímco slavjanofilové tvrdili, že Rusko by mělo mít svůj vlastní speciální model rozvoje. Nicméně kořeny konfrontace těchto názorů a samotný konflikt se v 19. století nepodařilo vyřešit. Na počátku 20. století se ještě objevili eurasianisté či myšlenka eurasianismu, což je nově vzniklé filozofické a politické hnutí, které tvrdí, že Rusko je dědicem nikoli Kyjevské Rusi, ale mongolské monarchie, a proto má jít svou vlastní asijskou cestou. Na základě těchto filozofických proudů vznikly tři klíčové geopolitické obrazy Ruska, které analyzuje Dmitrij Zamjatin: Ostrov Rusko, Rusko-Eurasie, Rusko-Evropa nebo Rusko jako Evropa (Zamjatin 2004: 56–59).

2.1 Ostrov Rusko

Koncepce Ruska jako ostrova pochází z filozofických úvah raných slavjanofilů a je spojena se jmény Alexeje Chomjakova a Ivana Kirejevského. Podstata slavofilismu byla určena myšlenkovým protikladem Ruska a Západu, originality ruského duchovního a historického vývoje (Belenchuk 2014: 97). Slavjanofilové obhajovali myšlenku zvláštní historické cesty vývoje Ruska. Uznávaly zvláštní způsob života v pravoslavném a autokratickém Rusku, s důrazem na jednotu tříd, sobornost a morální důvěru mezi

panovníkem a lidem. Pravoslavná víra byla základem celého slavjanofilství. Myšlenku sobornosti t.j. jednoty národa a církve, používali Chomjakov a Kirejevskij jako protiklad k západnímu individualismu a katolictví (Belenchuk 2014: 118–119).

Pokud bylo rané slavjanofilství založeno čistě na náboženských principech, pak moderní přívrženci koncepce Ruska jako ostrova neboli ideologie izolacionismu k těmto principům přidali myšlenku politického ostrova, samostatného kontinentu. Rusko by se tudíž mělo držet nezávislé politiky, která se nezaměřuje na ideologii jiných lidí a je založena na soběstačnosti, kterou může země dosáhnout díky svému obrovskému přírodnímu bohatství (Lazarev 2014: 64–67). Symbolem izolacionistů, kteří považují jak atlantismus, tak eurasianismus za utopické koncepce, se stal obraz „ostrova Rusko“. Stoupenci tohoto směru se domnívají, že spojenectví se Západem nebo Východem zabije ruskou duši (Cimburskij 2007: 56–58).

Hlavním ruským ideologem koncepce Ruska jako ostrova byl Vadim Cimburskij. Ve svých pracích se zabýval vytvářením programu izolace ruské zahraniční politiky a věnoval velkou pozornost ochraně své civilizační suverenity. Cimburskij konstatoval, že po rozpadu Sovětského svazu Rusko spolu se ztrátou kontroly nad Střední Asií, ztratilo status impéria a stalo se Ruskem v Eurasii, největším, nikoli však jediným, politickým hráčem na tomto území. V knize „Ostrov Rusko“ dal jakousi reinterpetaci tohoto prostorového kolapsu: „[o]dpadla nikoliv zásadní část Ruska, ne jádro ruské civilizace, ale limetrofné úžiny, které oddělovaly ostrov Ruska od Evropy a dalších civilizačních platforem“ (Cimburskij 2007: 108). Limetrofné úžiny neboli Velký Limitrof je země, která hraničí s Ruskem. Východní Evropa, Balkán, Zakavkazsko a Střední Asie slouží jako nárazníková zóna mezi ruským státem a sousedními civilizacemi: západní, islámskou a čínskou. Koncept Velkého Limitrofa je doplněn konceptem oválu sestávajícího se ze dvou oblouků. Nižší je výše popsany Velký Limitrof, horní je severní ledový a tichomořský oceán. Oba oblouky se shromažďují v Murmansk a Vladivostoku a tvoří nakonec oválný ostrov (Cimburskij 2007: 110–113).

Ztráta ruského mocenského postavení se podle Cimburskeho stala nespornou skutečností. Cimburskij však viděl v tomto procesu pozitivní aspekty. Za prvé se periferie odtrhla od země, kde ruská civilizace a kultura není zakořeněna. Zadruhé se ruská

civilizace stala více celistvá, zatímco likvidace periferií měla příznivý vliv na finanční situaci v Rusku, protože je stát již nemusí finančně podporovat (Cimburskij 2007: 221–224).

Cimburskij nazývá Rusko ostrovem ležícím na evropském kontinentu (Cimburskij 2007: 23). Toto označení je dáno čtyřmi faktory. Za prvé na tomto prostoru, který se táhne od Atlantiku k Pacifiku, existují dvě velké civilizace: západní a ruská. Zadruhé Rusko obsadilo rozsáhlé území obývané příslušníky určité etnické skupiny a pozorovalo svět jinak než zástupci západní civilizace. Za třetí je Rusko od západní civilizace odděleno pásem „přechodných států“, které blokují přístup k liberálnímu romano-německému světu. Čtvrtým faktorem je civilizační zaostalost Ruska (Cimburskij 1997: 26–32). Postavení na ostrově znamená, že Moskva by se měla zabývat posilováním vlastního státu a rozšiřovat svůj vliv na východní a severovýchodní regiony. Přesunout hlavní město do svého geopolitického centra, někam do Novosibirsku nebo ještě dál (Cimburskij 1997: 24). Soustředění na vnitřní problémy by zároveň mělo přispět k tomu, že do záležitostí Ruska bude méně zasahovat zbytek světa. Tento projekt však vyžadoval jeden předpoklad – a to že neexistuje žádná vážná vnější hrozba pro Rusko, které by se zabývalo vlastními záležitostmi, že západní expanze je pouze reakcí na invazi Ruska do evropského prostoru.

Ve svých pracích se Cimburskij často odvolá na Solženicyna, nejslavnějšího zástupce koncepce Ruska jako ostrova. V devadesátých letech Solženicyn vydává práci s názvem „Jak bychom měli uspořádat Rusko“, ve které navrhuje opustit těžkou imperiální cestu a přestat pomáhat sovětským republikám. Podle názoru spisovatele je ruský lid vyčerpán prací v zájmu jiných národů. Ruské impérium netkví v zotročování a dobývání, ale ve službě jiným národům (Solženicyn 1990: 109–110). Alexander Isayevich píše, že „nyní je nutné pevně si zvolit: mezi Říší, která především ničí nás samotné, a duchovní a tělesnou spásou našich lidí. Každý ví, že naše úmrtnost roste a přesahuje počet narozených – tak na Zemi vymřeme! Mít velkou Říši znamená zabít vlastní lidi. K čemu tato různorodá slitina? – aby Rusko ztratilo svou jedinečnou tvář? Musíme se zaměřit nikoliv na šířku státu, ale na jasnost našeho ducha v jeho zbytku. Oddělením dvanácti republik, touto zdánlivou obětí – Rusko naopak osvobodí samo sebe od zvláštního vnitřního vývoje a nakonec začne věnovat pozornost samo sobě. Jaká je naděje

na zachování a rozvoj ruské kultury v současném zmatku? Naděje je čím dál méně, vše se smíchává“ (Solženicyn 1990: 111).

Solženicyn otevřeně odmítal sekulární a levicově liberální politickou filozofii převažující v kulturách Ameriky a Evropy (Solženicyn 1990:130–131). Podle jeho názoru má Rusko své vlastní, odlišné, duchovní a historické dědictví, které je v rozporu s dominantní ideologií Západu. Tvrdil, že celkově se Západ topí v morální degradaci, protináboženských náladách a nadměrném individualismu. Z duchovního stavu Západu vyplývá, že jeho systém není vůbec ideálním modelem pro Rusko, které má podle Solženicyna duchovní moc, kterou Západ odmítl (Solženicyn 2006: 28–30). Duchovně může být Západ nazýván žebrákem, protože odmítl křesťanské zásady, na nichž byl založen. Zatímco Rusko dokonce i v době komunismu získalo duchovní sílu a Západ prakticky neměl co Rusku nabídnout, kromě nekontrolovatelného materialismu (Solženicyn 2006: 32).

Je zajímavé, že stopy Solženicynova konceptu rozvoje Ruska lze vidět v moderní geopolitice Vladimíra Putina. Politické události ukazují, že Putin skutečně sleduje mnoho jeho myšlenek, zejména v oblasti, která je známá pod názvem „blízké zahraničí“. Jedná se o území bývalého Sovětského svazu. Solženicyn tvrdil, že by Ukrajina měla být součástí post-sovětského Ruska. Ukrajince nepovažoval za samostatný národ a říkal, že „[j]e to všechno vymyšlená faleš, že téměř od 9. století existoval zvláštní ukrajinský lid se zvláštním ne ruským jazykem“ (Solženicyn 1990: 112). Stejný postoj zaujímá dnešní prezident Ruské Federace. V roce 2008 na summitu NATO v Bukurešti v rozhovoru s americkým prezidentem Georgem W. Bushem o zájmech Ruska na Ukrajině Putin uvedl „[ch]ápeš, Georgi, že Ukrajina není ani stát! Co je Ukrajina? Součástí jeho území je východní Evropa a část, významnou část, jsme jim darovali!“ (Kommersant 2008).

Solženicyn pohlížel na Kazachstán stejně jako na Ukrajinu, považoval ho za nesamostatný stát. Podle něho byla značná část jeho území historicky ruská (Solženicyn 2006: 65–67). Putin se o Kazachstánu veřejně vyjádřil podobně – a to ve svém projevu na fóru mládeže „Seliger“, kde řekl, že prezident Kazachstánu Nursultan Nazarbajev „učinil jedinečnou věc – vytvořil stát na území, na kterém stát nikdy nebyl. Kazachové nikdy neměli státnost. On ji stvořil“ (Kalikulov 2014).

Dnes je kvůli sankcím koncepcí Ruska jako ostrova velmi populární u obyvatel země – kromě těchto sankcí rostoucí popularitě nahrávají i debaty o tom, že Rusko obklíčilo jeho nepřátelé. Samozřejmě se o oblíbenost koncepce zaslouží propaganda, ale i čistě geograficky je Rusko obklopeno ze všech čtyř oceánů: USA a EU v Atlantiku, Kanada v Arktickém oceánu, Spojené státy, Japonsko, Austrálie a Nový Zéland v Pacifiku, Austrálie v Indickém oceánu.

2.2 Rusko-Evropa

Koncepcí Rusko-Evropa nebo Rusko jako součást Západu se objevila v první polovině 19. století. Hlavní myšlenkou je, že Rusko je součástí západní civilizace. Rusko bylo stejně jako Západ založeno na křesťanských principech. Rusko a většina států Evropy pojí společná historie, společná vítězství ve válkách, společné obchodní projekty a tak dále. Rusové by měli, podle příkladu předních evropských zemí, rozvíjet svou státnost, rozvíjet parlamentarismus a demokratické tradice. Rusko musí překonat svou zaostalost, způsobenou tataro-mongolským jhem a komunismem, prostřednictvím reformy západního typu (Lazarev 2014: 112–113).

Kořeny koncepce Ruska jako součásti Západu se datují počátkem 18. století a jsou spojeny se jménem prvního ruského imperátora Petra I. Reformy provedené Petrem Velikým na počátku 18. století nasměrovaly Rusko k Západu a rozdělily společnost na příznivce a odpůrce, respektive západníky a slavjanofily. Mnozí byli přesvědčeni, že pro Rusko to jsou zbytečná opatření. V některých kruzích se dokonce zrodila zvěst, že během návštěvy Evropy byl král nahrazen, protože skutečný ruský monarcha nikdy nepřijme cizí principy (Literaturnaja gazeta: 2015). Reformy Petra Velikého jsou spojeny se vstupem Ruska do světové historie. Z hlediska západníků se Rusko, stejně jako většina ostatních slovanských národů, již dlouho nacházelo mimo historii. Hlavní zásluhou Petra I. bylo to, že urychlil proces přechodu od zaostalosti k civilizaci (Lazarev 2014: 113).

Západnictví se stalo zdrojem rozvoje koncepce Ruska jako Západu. Jedním z hlavních představitelů koncepce západnictví je ruský filozof 19. století Petr Jakovlevič Čaadajev. Ve svých „Filozofických dopisech“ vyzval k reorganizaci Ruska. Čaadajev neumístoval Rusko ani na Západ, ani na Východ. Filozof považoval Rusko za

samostatnou kulturu, která se jen během vlády Petra Velikého začala seznamovat s úspěchy Evropy a něco si od ní půjčovat. Čaadajev nemluvil o tom, že by Rusko mělo úplně zkopírovat evropskou variantu vývoje, nicméně nenašel jiný způsob, jak se stát civilizovanou zemí. Filozof předpokládal, že převzetí zkušenosti evropské civilizace neznamená reprodukci evropského modelu života (Rushist 2006).

Se vznikem SSSR přestala koncepce Rusko-Evropa prakticky existovat. K závažným změnám došlo v březnu roku 1985, když se k moci dostala první vlna prozápadních reformátorů. Generálním tajemníkem ÚV KSSS byl zvolen Michail Sergejevič Gorbačov, který coby demokratický vůdce stanul v čele nejvíce nedemokratické organizace na světě – Komunistické strany Sovětského svazu. Celých šest let své vlády se Gorbačov pokoušel obnovit sovětský socialismus mírovými a demokratickými prostředky (Jasin 2005: 77–78). Samozřejmě problém byl v tom, že sovětská ekonomika byla abnormální systém, který řídil lidi a zdroje prostřednictvím státních příkazů, hrozeb a moci Gulagu. Bez teroru a vyhrožování se sovětské centrální plánování zhroutilo a v ekonomice došlo k obrovskému deficitu. Zhroutila se průmyslová výroba a v roce 1991 začala akutní finanční krize (Jasin 2005: 81). V rozhovoru s Interfaxem v létě roku 2016 uvedl Gorbačov, že ne všichni na Západě podpořili jeho cestu k demokratizaci. Připomněl, že v červenci 1991 na schůzce G7 v Londýně řekl, že SSSR potřebuje investice do reforem, ale západní představitelé nijak nereagovali. Podle názoru Gorbačova Západ prostě nechtěl vidět nového silného soupeře ve formě demokratického Sovětského Svazu (Interfax 2016). Nakonec na funkci prezidenta Gorbačov rezignoval dne 25. prosince 1991 a následující den oficiálně přestal existovat Sovětský svaz.

Klíčovou součástí konečné fáze Sovětského svazu je i Boris Jecin, atlantista, stoupenec myšlenky westernizace Ruska, který zničil moc Gorbačova a nakonec způsobil smrtící úder komunismu a sovětskému impériu. Jelcinovi se podařilo překonat sovětskou minulost. Po příchodu na vedoucí pozici v komunistické straně se Jelcin proměnil v zuřivého protikomunistu a postavil se na stranu ruských liberálů a západníků včetně slavného sovětského disidenta Andreje Sacharova (Jasin 2005: 83–86). Na začátku 90. let minulého století byla zahájena demontáž sovětské zahraniční politiky, později byl učiněn pokus o přizpůsobení ruské zahraniční politiky novým ideologickým zásadám. Rusko se

spolu s Jelcinem a Gaídarem vydalo na cestu liberálně demokratických reforem. Se Západem bylo vyhlášeno strategické partnerství (Jasin 2005: 94). Ruští reformátoři věřili, že spolupráce se západem pomůže překonat hospodářské a politické problémy, dokáže zlepšit Rusko a otevřít cestu k demokratizaci celého státu. Nicméně během svého předsednictví byl Boris Jelcin vždy pod tlakem komunistů, kteří měli opačný postoj k Západu. Bylo jasné, že Jelcin bude muset komunistům dříve nebo později učinit některé ústupky. Kompromisem se stalo jmenování ministrem zahraničních věcí Jevgenije Primakova v roce 1996, kdy myšlenka společného kulturního prostoru se Západem začala postupně slábnout (Jasin 2005: 100–102).

V moderním Rusku už není koncepce Rusko-Evropa tak populární jako dříve. Nejslavnější představitelé koncepce Rusko-Evropa jsou Grigorij Javlinskij a Dmitrij Trenin. Oba představitelé mají stejný názor, tedy že pro Rusko neexistuje žádná zvláštní cesta. Dmitrij Trenin popisuje stav Ruska jako zesnulou říši a jako vznikající ekonomicky, politicky a demograficky nový stát. Ve své knize „The End of Eurasia“ která byla publikována v roce 2001, představuje tři hlavní varianty rozvoje Ruska: tradiční, tedy obnovení velmoci; druhá – návrat ke studené válce a připojení k protizápadní, hlavně protiamerické koalici; konečně třetí – integraci do Evropy a spolenectví se Spojenými státy. Rusko, podle názoru Trenina, již zvolilo tuto třetí, nejrozumnější a nejtěžší cestu. Nejtěžší, protože nejen pro Rusko, ale do značné míry i pro Evropu, závisí tato cesta na integraci (Trenin 2006: 19–22). Dnes můžeme pozorovat, že integrace nebyla úspěšná a částečně je na vině Západ. Již před 10. lety v knize „Post-Imperium: historie Eurasie“ Trenin píše, že po zhroucení Sovětského svazu se Rusko chtělo stát druhou mocí na světě a vstoupit do rodiny západních zemí jako starší bratr nebo jako nejmladší, ale prvním mezi ostatními americkými partnery (Trenin 2012: 37). S myšlenkou učinit z Ruska část Západu přišel nejprve Gorbačov a posléze první prezident Ruské federace Boris Jelcin. V letech 2001-2002 se nový prezident Vladimir Putin znovu pokusil učinit krok směrem k Západu, když nabídl USA spolupráci v boji proti terorismu po 11. září 2001, ale po těchto neúspěšných pokusech začala samostatná geopolitická plavba Ruska (Trenin 2006: 3–4).

2.3 Rusko-Eurasie

Myšlenka Ruska jako součásti Eurasie je dnes jednou z nejdůležitějších a aktuálních geopolitických koncepcí Ruska. Teze o identitě Ruska vůči evropským zemím našla pokračování v geopolitickém myšlení ruské porevoluční emigrace ve dvacátých letech minulého století. Klasický eurasianismus byl založen na myšlenkách a konceptech ruského geografa a geopolitika Vladimira Lomanskiho. V roce 1916, krátce po jeho smrti, byla vydána kniha „Tri mira Azijsko-Evropskogo materika“, ve které jako kontinent autor představil samotnou Evropu, tj. římsko-germánský svět; Střední svět, který zahrnuje Ruské impérium, stejně jako některé sousední území osídlené Slovany; a samotnou Asii, která je převážně rozvrácená a sešlá (Lomanskij 2011: 42–47). Zakladatelé eurasianismu v souladu s tímto přístupem vnímali Eurasii jako střední kontinent. Rusko je tak v geografickém pojetí Eurasie územím, které se liší od ostatních částí světa. Území Eurasie se skládá z východoevropských, záposibiřských, turkestánských rovin, které je od východu, jihovýchodu a jihu obklopené horami. Rusko-Eurasie zaujímá z hlediska jednoho z hlavních ideologů eurasianismu Petra Savitského čistě kontinentální centrální postavení, ve vztahu k níž jsou všechny ostatní evropské a asijské státy pobřežní (Savickij 1997: 49–52).

Nejdůležitější kategorií eurasianismu byla kategorie „mistorozvoje“, kterou navrhl Savickij. Tato kategorie je chápána jako jednota a vzájemná souvislost geografického a sociálně-historického prostředí (Savickij 1997: 34). Zvláštnosti tohoto prostředí v Rusko-Eurasii byly určeny, jak věřili eurasianisté, v jeho sociokulturním rozvoji, ekonomické struktuře a politickém řádu. Eurasijská kultura se zdála být podstatně odlišná od západní římsko-německé civilizace. Eurasianisté byli přívrženci ekonomické autarkie, neboť světová ekonomika je podle jejich názoru utvářena za podmínek příznivých pro oceánské mocnosti a místo kontinentálních států v něm je zpočátku druhotné a závislé (Savickij 1997: 70).

Eurasianisté interpretovali zvláštnosti politického vývoje Ruska. Považovali Rusko za přímého nástupce říše Čingischána, který poprvé spojil euroasijský kontinent. Zatím jasně tento postoj zformuloval Savickij, podle kterého substrát euroasijské kulturní a civilizační celistvosti tvoří asijsko-slovanská kultura, turkické kočování a pravoslavná

tradice (Savickij 1997: 16). Díky tataro-mongolskému jhu „Rusko získalo svou geopolitickou nezávislost a zachovalo si svou duchovní nezávislost před agresivním Římsko-německým světem“ (Savickij 1997: 17).

Politickým ideálem euroasijců byla ideocracie, která byla chápána jako politický režim stojící proti liberálně demokratickému. Eurasijský stát měl být budován na základě nějaké myšlenky či ideologie. Zvláštní rysy politického vývoje Eurasie byly určeny kontinentální zeměpisnou polohou, a proto by měly mít zásadní rozdíly od politického vývoje území úzce souvisejících s mořskou nebo oceánskou komunikací. Eurasianisté vlastně sdíleli názor protikladu pevniny a moře, spojovali tak moře s liberální demokracií. Pevninu asociovali s nadvládou duchovního náboženského začátku a s různými formami ideocracie. Ideologická státnost mohla být realizována jako náboženská teokracie nebo jako národní diktatura, stejně jako monostranický sovětský stát (Gumilev 2006: 394–399).

Nicméně z výše popsaného smýšlení nic nevzešlo. Stoupenci euroasijských myšlenek, kteří se vrátili do Sovětského svazu, byli potlačeni a hlavní ideolog eurasianismu, Pjotr Nikolajevič Savickij byl zatčen sovětskou vládou v Praze v roce 1945 a později strávil deset let v táborech Gulagu. V Sovětském svazu nebyly myšlenky eurasianistů všeobecně známy. Veřejnými se staly jen v období perestrojky. Tyto myšlenky našly následovníky již v postkomunistickém Rusku, nicméně jejich počet byl velmi malý. Avšak i přes krizi marxisticko-leninské ideologie, která byla většinou obyvatel země odmítnuta, liberální demokratický model, který ji nahradil, také nedokázal vyřešit řadu závažných současných problémů, kterým Rusko čelí. V tuto chvíli myšlenka eurasianismu nabrala druhý dech a pevně se usadila v moderní ruské geopolitice.

Koncept neoeurasianismu zapříčinil radikální a systematický vývoj myšlenek klasického eurasianismu. Neoeurasianismus vznikl a rozvíjel se za pomoci jeho zakladatele a ideologa Alexandra Dugina. Pokud porovnáme klasický eurasianismus jako kulturně-ideologický směr s jeho hlavním ideologickým dědicem neoeurasianismem, je zřejmé, že se jedná o dvě různé ideologie. Pro Nikolaje Trubeckého a Pjotra Savického a další klasické eurasiijce neexistovala hierarchie náboženství. Všechna náboženství si měla být rovná a stát měl podporovat všechny hlavní náboženská sdružení. Alexander Dugin

naopak říká, že v budoucím eurasijském impériu by prvním a hlavním náboženstvím ve státě mělo být pravoslaví a pak všechny ostatní (Dugin 2002: 469–470).

Neoeurasianismus se také pokusil o předefinování pojmu Eurasie, který získal širší geopolitický význam. Eurasie byla u klasických eurasianistů geografickým areálem, půdou, základem Ruské říše. Duginuv neoeurasianismus chápe roli Eurasie jiným způsobem. Podle jeho názoru není Eurasie jen půda nebo zeměpisná oblast, ale budoucí multináboženský a multietnický, kontinentální svaz národů. Superstát či superimpérium, podobného formátu ještě historie nezažila. Jádrem této superříše by podle Dugina měl být ruský superetnos. Duginuva Eurasie by nebyla obnovením carského Ruska, ani pokračováním sovětského státu. Dugin má vlastní představu o imperiální budoucnosti Ruska (Dugin 2002: 134–140).

2.4 Imperiální potenciál

V předchozích podkapitolách jsou představeny základní geopolitické obrazy Ruska a postoje jednotlivých autorů. Je zřejmé, že všichni se od sebe liší v přístupu Ruska k Západu a k tzv. bližnímu zahraničí. V konceptu atlantismu či v myšlence Ruska jako součásti Západu zcela chybí možnost obnovení imperiálního projektu Ruské federace. Západ je zde vnímán jako etalon pro budoucí vývoj Ruska. Co se týče zemí bývalého sovětského svazu, mělo by s nimi Rusko vybudovat konstruktivní a vzájemně výhodnou spolupráci – a to na základě dobrovolných dobrých sousedských vztahů. Vzhledem k tomu, že v atlantismu imperiální ambice Kremlu jsou nahrazeny aktivní integrací a rozvojem, je považován za postimperiální koncept (Trenin 2006: 74–75).

V geopolitickém obrazu izolacionismu je Rusko považováno za samostatný politický ostrov. Jinými slovy se jedná o odmítnutí aktivní účasti ve světových záležitostech a zaměření na vlastní vývoj. Koncepce ostrova podle Vadima Cimurskeho vylučuje imperiální rétoriku (Cimurskij 1997: 36–37). Hranice moderního Ruska po rozpadu SSSR plně odpovídají hranicím ruské civilizační platformy. V jeho teorii Velkého Limitrofa tvoří země bývalého Sovětského svazu nárazníkové pásmo mezi Ruskem a dalšími kulturními platformami. Jeho koncepcí předpokládá vliv Ruska ve státech blízkého zahraničí, v ekonomickém nebo vojenském smyslu, ale vylučuje jejich

imperiální pohlcení. Další známý zástupce izolacionismu, držitel Nobelovy ceny Alexander Solženicyn, stejně jako Cimburskij odmítá expanzivní geopolitiku a požaduje, aby se Rusko soustředilo na vlastní vývoj. Ale názory těchto autorů se liší v otázce blízkého zahraničí. Solženicyn ve své představě o ostrově zahrnuje území dnešní Ukrajiny a Běloruska jako historické země Ruska. Solženicyn vytvořil ostrov Rusko spolu s Ukrajinou a Běloruskem nejen kvůli historickým skutečnostem, ale také kvůli národní otázce. Solženicyn napsal, že „[o]kamžitě byly rozřezány miliony a miliony rodinných, příbuzenských a přátelských svazků“ (Solženicyn 2006: 75). Základním faktorem izolacionismu je negativní vnímání Západu. Autoři se shodují, že při integraci se západními státy by Rusko ztratilo svou identitu, proto může být ruská imperiální expanze omezena jen v rámci východoslovanského blízkého zahraničí (Chrenov 2014: 349).

Imperiální oživení Ruska je podpořeno v eurasijském konceptu ruské zahraniční politiky. U klasických euroasijistů je Rusko především geografickým konceptem. Eurasie byla u klasických eurasijských autorů v první řadě geografickým základem Ruské říše. V prostorovém měřítku se geografické a politické hranice Eurasie více méně shodovaly s hranicemi Sovětského svazu (Savickij 1997: 61). Oproti tomu nemá současný Duginův neoeurasijský projekt skoro nic společného s klasickým pojetím. Dugin závratným způsobem kombinuje ve stovkách svých článků a desítkách knih vážné teorie a uznávané koncepty renomovaných politiků a filozofů. Výsledkem je jakýsi ideový koktejl, který používá pro rozpracování nové interpretace dějin lidstva, jako boje mezi dvěma antagonistickými megacivilizacemi – eurasijské a atlantické. Proto je Duginův neoeurasijský projekt nejnebezpečnější neoimperiální projekt Ruské federace, který nemá žádné hranice. Právě výše popsané geopolitické obrazy Ruska přispěly k podnícení diskuze v moderním politickém prostředí mezi postimperialisty a neoimperialisty.

3. Oživení imperiálního syndromu

Rusko lze tak či onak od 16. století považovat za impérium, a to díky jeho obrovskému území, které obývají různé národy s odlišnou kulturou i náboženstvím. Ruské carství v čele s prvním ruským carem Ivanem IV. Hrozným bylo ve skutečnosti impériem, které zahrnovalo kazaňské, astrachaňské a sibiřské chanáty. Za cara Borise Godunova se na státním znaku s dvouhlavým orlem objevily tři koruny, které odpovídaly počtu těchto carství. Oficiálně bylo Rusko prohlášeno za impérium 22. října roku 1721, kdy byl prvním imperátorem veškeré Rusi prohlášen Petr I. Veliký, stalo se tak po skončení severní války se Švédskem, která trvala 21 let. Ruské impérium existovalo až do Únorové revoluce a prohlášení republiky prozatímní vládou v roce 1917. Ruská říše byla třetí nejrozsáhlejší říší v historii lidstva, hned po britských a mongolských říších. Nicméně v období Ruské republiky a po roce 1922 se vznikem SSSR bylo Rusko ve skutečnosti stále ještě impériem. Sovětská říše za Stalina byla z hlediska území téměř na úrovni Ruské říše, a to dokonce i bez Polska a Finska. Co se týče vlivu v Evropě, daleko předčila carské Rusko.

Sovětský svaz se oficiálně zhroutil a byl rozpuštěn koncem roku 1991 a dnešní Rusko se stalo jeho velkou střepinou, které hledá své místo ve světě. Existují dva scénáře pro rozvoj moderního Ruska – postimperiální a neoimperiální. Postimperiální Rusko by se mělo zbavit imperiálního syndromu a jako ostatní bývalé říše najít nové místo v mezinárodním systému. Neoimperialismus předpokládá naopak návrat státu k imperiální rétorice, což v kontextu Ruska znamená návrat ke zmocňování se ruských i dalších zemí. V této kapitole bych rád představil hlavní argumenty autorů, které se objevily v debatě o současné geopolitice Ruska mezi neoimperialisty a postimperialisty.

3.1 Postimperialismus

Postimperialismus je neodmyslitelně spojen s postimperiálním syndromem. Tímto syndromem trpěli nebo stále trpí všechny bývalé říše a ani Rusko není výjimkou. Při analýze aktivit zahraniční politiky Ruska, zejména připojení Krymu k Rusku a rusko-gruzínského ozbrojeného konfliktu, používají západní politologové stále častěji pojem postimperiální syndrom (Gaidar 2007: 224–225). Agresivita ruské zahraniční politiky

vysvětluje psychologické rysy moderního vědomí, konkrétněji bolestivé důsledky zkušeností z kolapsu sovětské říše. Postimperiální syndrom je považován za vážný problém, který brzdí rozvoj Ruska, protože si národy velmi pomalu zvykají na nové situace ve světě. Rusko je velmi mladý stát a jako politická realita existuje pouhých 25 let. Předtím existoval Sovětský svaz a ještě před ním Ruské impérium, což není to samé jako dnešní moderní Rusko. Rusové vždy věřili, že v Rusku existují různé národy, na různých územích a všechno je společné. A najednou se musí vyrovnat s faktem, že se z Ruska stala Ruská federace. Bývalé části říše – tedy země, které ji tvořily, jsou nyní nezávislými státy, které s Ruskem hraničí a jejich politika vůči Rusku je částečně nepřátelská (Gaidar 2007: 118–119).

Prezident Vladimir Putin označil rozpad Sovětského svazu za jednu z největších světových katastrof dvacátého století (Ria 2017). Nevím, co si o rozpadu myslí občané jiných zemí, ale pro značnou část ruských občanů je to nepochybně tragédie obrovských rozměrů. Změnila se tvář země i její postavení ve světě. Rozpad zanechal hlubokou jizvu na národním sebevědomí Rusů. Jejich národní důstojnost, která byla po staletí živena vědomím, že patří k velkému impériu, mocnému státu, který velil mnoha národům, byla ponížena. Zároveň Rusové museli čelit jiným rozsáhlým úkolům, jako přechodu k tržnímu hospodářství a budování téměř nového demokratického politického systému, institucí občanské společnosti a tak dále. Je zřejmé, že imperiální dědictví a další pozůstatky z minulosti jsou v rozporu s úkoly, které Rusko musí v současnosti řešit (Gaidar 2007: 56–58).

Egor Gaidar vyjádřil naději, že imperiální syndrom vyléčí čas (Gaidar 2007: 32). Můžeme říci, že ano, čas léčí. Oddělení vnějšího pásu východoevropských a pobaltských států již bylo v Rusku vzato na vědomí. To samé platí i pro střední Asii a Zakavkazsko, ačkoli v menší míře a s výjimkou Kazachstánu. Zůstává myšlenka slovanské integrity, která spolu s Ruskem zahrnuje Bělorusko a Ukrajinu. Zajisté vlivem ruských masových médií stále existuje naděje na návrat Podněstří, Jižní Osetie a Abcházie k Rusku. Jinými slovy za dobu zhruba 25. let došlo ke snížení prostorového rozměru imperiální myšlenky. Navíc dnes existuje málo lidí, kteří si pamatují, že součástí říše kdysi bylo Finsko a Polsko (Motyl 2004: 29–33).

Počátek přehodnocení a osvobození ruského vědomí od imperiálního zajetí vzniklo v myšlenkách Alexandra Solženicyna, který bolestivě hledal neimperiální důvody ruské národní hrdosti. Také tyto základy byly položeny v rozporném vědomí ruských nacionalistů, kteří podporovali ruskou suverenitu (Krechetnikov 2009). V idealistických projektech radikálních demokratů přelomu 1980 a 1990, jako například v „Ústavě Andreji Sacharovovi“, která předpokládala právo autonomií na nezávislost, a následně transformaci zbytku Ruska do národního ruského státu (Polit 2004). Relativní snadnost, se kterou Rusové souhlasili s rozpadem SSSR, do jisté míry vypovídá o únavě z říše a touze po vlastním státu. Čečenská válka nebyla populární a perspektiva vrátit Čečensko Čečencům ruské obyvatele neděsila a neděsí je ani nyní (Gaidar 2006). To všechno jsou ale jen první náznaky syntézy Ruska a demokracie.

Ruský politolog Dmitrij Trenin se snažil vysvětlit, co se děje s Ruskem a kam směřuje její zahraniční politika. Ve své knize „Post-Imperium: evrazijskaja istorija“ Dmitrij Trenin zkoumá ruskou zahraniční politiku posledních 20 let, během nichž Rusko existuje jako samostatný nezávislý stát. Kniha se nazývá „Post-Imperium“, neboť Rusko se podle terminologie Trenina nachází v postimperiálním stavu, a to není jen stav ruské zahraniční politiky, ale celé ruské společnosti. Postimperiální stav je novým stavem pro Rusko po 400. letech jeho imperiální historie. Dokonce po roce 1991 tento imperialismus ještě nějakou dobu přetrvával v myslích Rusů, dokud nebyl přeměněn na postimperiální stav. Nyní se tento stav stal stabilním a dlouhodobým, protože uplynulo již 20 let po rozpadu SSSR. Rusko nyní žije v nové realitě, ve které již není možný návrat k říši (Trenin 2012: 35–36). Pro Trenina je tento stav „transformací historického měřítka, který vyžaduje mnohem více času než přechod (několik generací, nebo několik desetiletí) a nemá dobře definovaný konečný bod“ (Trenin 2012: 39).

Tato přechodnost znamená stabilní koexistenci a často těsné propojení různých tendencí, které patří k různým historickým epochám. Autor však rozhodně odmítá vysvětlit současnou ruskou přechodnost tím, že moderní Ruská federace není úplně rozpadlá říše. Příznivci tohoto pohledu jako hlavní argumenty uvádí situaci na severním Kavkaze a předpovídají, že rozpad impéria ještě není dokončen (Trenin 2012: 108). Trenin tvrdí, že pokud bychom vycházeli z tohoto kritéria, tedy ze zachování části bývalého koloniálního majetku, který patřil určité velmoci, mohli bychom státy, jako jsou

Velká Británie a Francie, také přiřadit do kategorie „není úplně rozpadlá říše“ (Trenin 2012: 41–44).

Postimperium jako vnitřní sociální a politický řád znamená, že dominance nových začátků v hospodářském a politickém životě Ruska (trh, větší otevřenost v politice, předpokládaná existence aktérů nezávislých na státu) je omezena institucemi a tradicemi, pocházejících z imperiální minulosti. Vláda má caesaristický charakter a je schválena velkou částí obyvatelstva. Konkurence v politice a hospodářství je pevně omezená. Vládnoucí elity mají mnoho privilegií, jejich nadvláda je stále založena na monopolu a širokém využití nástrojů správní kontroly (Trenin 2012: 98–99). V knize Trenin výstižně ukazuje, že pokud vezmeme v úvahu ruskou zahraniční politiku, která je často kritizována za nedostatek strategické vize a svou nepředvídatelnost, jeví se s ohledem na dlouhodobé zájmy těchto elit jako docela racionální a efektivní. Jelikož je v podstatě postimperiální, je tato politika současně vyzývána k udržení stability postimperiálního řádu uvnitř země. Z hlediska současných domácích elit není obnovení říše pro Rusko nutností. Částečně proto, jak konstatuje autor, že Rusko již nikdy nebude a nemůže být říší. Na rozdíl od imperiální minulosti se současná Ruská federace ani nepokouší prosadit své hodnoty a svůj „projekt budoucnosti“ v okolním světě. Zahraniční snahy vládních kruhů nového postimperiálního Ruska jsou do značné míry zaměřeny na ochranu jejich práva vytvořit v zemi společenský a politický řád, který považují za nejlepší, proti jakémukoli pokusu změnit toto pořadí zvenčí (Trenin 2012: 118–123).

Ruské vedení se nesnaží ovládnout území sousedních zemí, protože mocenská elita postimperiálního Ruska našla levnější a výhodnější způsoby, jak uskutečňovat své zájmy. Ale spolu s tím se žárlivě odkazuje na snahy jiných globálních hráčů rozšířit svou přítomnost v postsovětském prostoru a dokonce prohlásila státy, které se na něm nacházejí, zónou jejich privilegovaných zájmů. Rusko chce stále zůstat v prestižním klubu velkých mocností, stát se nezávislým pólem moci ve světě. Hlavní snaha Ruska však spočívá v požadavku jeho vedení, aby Západ a Spojené státy na prvním místě považovaly Rusko za rovnocenného partnera. Tuzemské přírodní zdroje, které jsou důležité pro globální ekonomiku, existence jaderného potenciálu, pocházejícího ze Sovětského svazu, dává ruské vládě důvod se domnívat, že tyto jejich touhy jsou zcela realistické (Trenin 2012: 196–201).

Pokud jde o ruské úsilí o vytvoření moderního integračního sdružení v postsovětském prostoru namísto bývalého impéria, pak v tomto směru dvacet let zkušeností nepřineslo Moskvě mnoho úspěchů. A to je, jak správně konstatuje autor, částečně výsledkem vnitřních problémů: „skutečnost, že Rusko a další státy SNS dosud nejsou schopny vytvořit efektivní mezinárodní instituce, které zajistí jejich vzájemné vztahy, připomíná jejich neschopnost budovat takové instituce na domácí politické úrovni“ (Trenin 2012: 119). Dalším důvodem selhání integračního úsilí Moskvy v postsovětském prostoru je fakt, že pro mnohé v Rusku nové nezávislé státy – stále ještě nejsou úplně státy. Tento přístup ze strany Moskvy v nově vzniklých státech stimuluje komplex „mladšího bratra“ a touhu vzdálit se od Ruska na politicky bezpečnou vzdálenost. Výsledkem takové zahraniční politiky je, že „Rusko přestalo být synonymem pro Eurasii, ale na rozdíl od očekávání mnoha západních analytiků se nestalo součástí Evropy“ (Trenin 2012: 123).

Nicméně výzvy 21. století však budou od Ruské federace vyžadovat významné úpravy své domácí a zahraniční politiky. Kniha, která je předmětem přezkumu, navrhuje řádně odůvodněný akční program, jehož realizace by podle Dmitrije Trenina umožnila zemi úspěšně se přizpůsobit podmínkám rychle se měnícího světa. Za účelem zachování místa v klubu velkých mocností musí Rusko provádět hlubokou sociální, ekonomickou a technologickou modernizaci. Je však možné ji realizovat pouze v úzké spolupráci se Západem, především pak se zeměmi Evropské unie. Nicméně je třeba mít na paměti, že taková spolupráce může být plnohodnotná a pokrývat všechny sféry hospodářství a vědy, pouze pokud se podaří navázat vztahy se Spojenými státy. Podle Trenina by „ústřední místo v ruské zahraniční politice měla zaujímat měkká síla“ (Trenin 2012: 318). To se týká nejen vztahů se sousedy v postsovětském prostoru, ale také s jinými státy světa.

Důležitým závěrem autora knihy je, že neexistuje žádný postsovětský prostor, každá země překonává rozpad SSSR svým vlastním způsobem a hledá svou vlastní cestu. Rusko je 20 let po rozpadu SSSR v přechodném stavu, a to jak na domácí, tak na mezinárodní úrovni. Proces utváření nového ruského státu a národa stále trvá.

3.2 Neoimperialismus

Jinou pozici k současné ruské zahraniční politice zaujímá polsko-americký politolog Zbigniew Brzezinski. Zřejmým důvodem vnímání moderní politiky Kremlu jako neoimperiální spočívá především ve skutečnosti, že v dnešních politických a intelektuálních elitách Ruska, stejně jako před téměř sto lety, dominuje imperiální světonázor. Rozšíření i beztak největší země na světě za cenu neodůvodněných hmotných ztrát a zkažených vztahů se sousedními státy, z důvodu zlepšení vlastního státu a vzájemně prospěšné spolupráce s ostatními zeměmi. Tento přístup ruské zahraniční politiky velmi dobře definoval moderní ideolog ruského neoimperialismu Aleksandr Prohanov. O čtvrt století dříve označil ruský lid za „okradený a podvedený“ (Prohanov 2015). Ironií je, že Prochanov se později sám ocitl v řadách „podvedených a okradených“ a opakovaně a veřejně vyjádřil názor, že ruský stát může existovat pouze v podobě říše.

Jedním z důvodů imperiální mentality ruských elit uvedl Zbigniew Brzezinski. Podle Brzezinského se neoimperialismus Kremlu i opozice zformoval částečně díky tomu, že vedoucí představitelé Ruské federace na počátku 90. let dostali špatnou zprávu ze Spojených států a Evropské unie. Nápadné zahrávání administrativy George Bushe staršího a Billa Clintona s Kremlem v prvních letech po pádu Sovětského svazu vedlo ruské „demokratické“ vedení k závěru, že Spojené státy považují Rusko za rovnocenného partnera, a proto mu dávají „zelenou“ na „prosazování národních zájmů“ v postsovětském prostoru (Brzezinski 2010: 122–123).

Druhým důvodem směřování ruského politického zřízení k imperiální ideje se, opět podle Brzezinského a mnoho dalších respektovaných badatelů současné ruské politické kultury, skrývá v samotném odmítnutí rozchodu postsovětského kremelského režimu s jeho historickou minulostí, a také kvůli jeho vůdcům, kteří „byli nejen produktem sovětského systému, ale i bývalými vysoce postavenými členy vládnoucí elity“ (Brzezinski 2010: 127).

V tom je zásadní rozdíl Ruské federace od bývalých sovětských satelitů východní Evropy. V současné době při odchodu z politické scény zaujímá místo po zástupci staré sovětské elity nová generace politiků, kteří také vyrostli v rodinách členů sovětské vlády

nebo těch, kteří sloužili vládě (Brzezinski 2010: 147–149). Sovětská elita počínaje od éry Lenina a Stalina si dokonale uvědomila, že SSSR mohl existovat pouze v procesu expanze s cílem převzít kontrolu, ne-li celého světa, pak alespoň euroasijského kontinentu. Zpomalení expanze nebo ústup znamenalo bezprostřední a nevyhnutelný konec SSSR, který nastal v roce 1991 (Brzezinski 2010: 184–186). Podobně jako jejich političtí předkové, zástupci postsovětské vlády Ruska nemohou a nechtějí efektivně vládnout. Proto se snaží ospravedlnit své katastrofické selhání v domácí i zahraniční politice, vládci Ruské federace silně odvádějí masy od skutečných problémů, vytvářejí ve společnosti obraz nepřítele, připisují demokratickému světu i všem imaginárním nepřítelům rusofobii a touhu zničit ruský svět.

Další autor, který považuje moderní ruskou zahraniční politiku za neoimperiální, je Marcel Van Herpen, autor knihy „Putinism: The Slow Rise of a Radical Right Regime in Russia“. Autor vidí v základě neoimperiální politiky nacionalistické povahy státní ideologie. Přičemž tuto ideologii sdílejí nejen političtí představitelé a prostátní ideologičtí filozofové, ale i významní představitelé opozice. To znamená, že málo pravděpodobná, ačkoli hypoteticky možná změna moci v moderním Rusku nepovede ke změně kurzu na říši, protože ve svém imperiálním myšlení jsou všechny politické síly této země sjednocené. Autor vidí v Putinském Rusku známky fašismu, zmiňuje zejména roli KGB při prosazování Putina na vrchol moci, absenci oficiální ideologie rasismu v postsovětském Rusku, aktivní roli církve a mafie v životě státu. Závěr autora potvrzuje, že Putinův režim s ohledem na jeho vývoj v sobě obsahuje potřebný soubor znaků, které umožňují zařadit ho do kategorie těch fašistických, i když v mírnější verzi, ve srovnání s klasickým režimem Mussoliniho (Van Herpen 2013: 8).

Podle Zbigniewa Brzezinského Putin stejně jako Mussolini centralizoval politickou moc ve jménu šovinismu a založil politickou kontrolu nad ekonomikou. Fašistický režim vzbudil pocit lidské velikosti a dlouho zapomenutého mýtu o údajně slavné a velké minulosti. Podobně se Putin snaží „[s]pojit tradice Čeka (leninského gestapa, ve kterém dělal kariéru jeho dědeček) se stalinistickým válečným vedením, dále s požadavky ruského pravoslaví na status třetího Říma a se slavovskými sny o jediném slovanském státě ovládaném z Kremlu“ (Brzezinski 2004). Radikalizace nacionálních nálad v Rusku s sebou nese nárůst imperiálních nálad. „Protifašistická“ expanze začala v

Gruzii v roce 2008 s okupací Jižní Osetie pod záminkou, že útok armády Saakašvili údajně ohrožuje obyvatele regionu. Přesně stejné argumenty jsme nedávno mohli slyšet při obsazování Krymu. Tady všechno nakonec překročilo hranici rozumných mezí, protože cílem ruské intervence bylo zabránit údajnému krveprolití, ne-li „genocidě“, kterou se chystá provést „kyjevská junta“. Teď se však před našima očima odehrávají události ve východních městech Ukrajiny. Záminkou je opět poskytování pomoci ruským mluvčím menšinám ohroženým fašisty, kteří přišli k moci díky Euromajdanu. Nicméně to, co se děje, připomíná proces, který probíhal od remilitarizace Porýní, Sudet a anexe Klaipedy na západě Litvy, pod záminkou nebezpečí pro německé, a nyní ruské obyvatelstvo (Zubov 2014).

4. Proměna vnitřní a zahraniční politiky Ruska za Putinovy vlády

V Rusku vždy zaujímala otázka ideologie přední místo. Během dvacátého století byl ruský stát vystaven vlivu silných ideologií. Zcela jistě neexistovala žádná sféra společenského života, která by nebyla ovlivněna ideologií, ať už se jednalo o ekonomiku, kulturu nebo vzdělání. Nicméně tento vliv ideologie se především týkal politiky, kde je hlavním nebezpečím nesnášenlivost ideologie se sobeckými cíli. Faktem je, že ideologie se stává falešným vědomím pouze tehdy, pokud její sociální nositelé přestávají rozumět skutečné realitě. Tak tomu bylo na přelomu devadesátých let, kdy se zhroutily hodnoty sovětské ideologie, přesně v tuto chvíli se v Rusku ukázalo, že výsledky šokové terapie a radikálních reforem jsou špatné (Jasin 2005: 97–98).

Když se Vladimir Putin dostal k moci, otázka národního myšlení a ideologie zazněla s obnovenou silou. Putinův režim je spojován se dvěma velmi odlišnými ideologickými koncepty reprezentovanými hlavními ideology Kremlu – Vladislavem Surkovem a Alexandrem Duginem. Rozdíl mezi těmito ideology spočívá v tom, že Surkov byl zodpovědný za domácí politiku a zničení pojmu demokracie ve státě a posílení Putinova autoritářského režimu. Dugin byl naopak odpovědný za zahraniční politiku Kremlu, konkrétně za neoimperiální koncept neoeurasianismu.

S příchodem k moci Vladimira Vladimiroviče Putina začaly liberální hodnoty ustupovat do pozadí a do popředí vystoupily hodnoty ruské státnosti a tradicionalismu. Změnila se role nejdůležitějších státních institucí, masmédiá se dostala pod kontrolu státu, volební systém se změnil, aktivity opozice byly jasně ignorovány. Tento obrat v politice vedl k ideologickému rozdělení radikálních liberálů, orientovaných zpravidla na západní hodnoty. Z nich se odštěpila skupina takzvaných liberálních vlastenců, která vyzvala k obnovení liberální říše na území bývalého SSSR pod záštitou velkého oligarchického kapitálu (Veber 2008: 262). Vláda potřebovala ideologii, která je schopna zachovat především již obsazené mocenské pozice a zachránit nově nabyté bohatství. Tuto funkci úspěšně naplnil konzervatismus zaměřený na stabilitu a tradici.

Nicméně události roku 2003 a 2004, jako aféra kolem Jukosu, teroristický útok na beslanskou školu, ukrajinská oranžová revoluce nebo rostoucí kritická vlna proti ruskému

vedení ve světových médiích, ukázala selhání tzv. konzervativní myšlenky. Vláda potřebovala nový nápad, doktrínu, koncept, který by mohl odrážet politické postoje v několika směrech najednou, počínaje politikou směrem k nejbližším sousedům a končící stavem samotného ruského politického režimu. Dalším faktorem byla také nutnost objasnění významu reformy politického systému Ruska, kterou Vladimir Putin oznámil 14. září 2004. Změna pořadí formování regionální moci, zrušení jednomandátových obvodů v parlamentních volbách a zřízení veřejné komory (Veber 2008: 281–284). Všechny tyto inovace byly v té době aktivně diskutovány a pro jejich vysvětlení byl zapotřebí nový politický koncept. Suverénní demokracie je politický koncept, myšlenka, která se stala odůvodněním státní moci a byla používána k legitimizaci všech probíhajících změn a režimu jako celku.

4.1 Suverénní demokracie

Navzdory skutečnosti, že samotný termín „suverénní demokracie“ nebyl používán ve veřejných vystoupeních prezidenta, v proslovu prezidenta k Federálnímu shromáždění v letech 2000 až 2006 byly důsledně vyjádřeny názory na potřebu posílení suverenity a rozvoje demokracie v Rusku. Obzvláště pozoruhodná byla zpráva Federálnímu shromáždění, která zazněla 25. dubna 2005. Vladimir Putin prohlásil: „[r]ozvoj Ruska jako svobodného demokratického státu považuji za hlavní politicky ideologický úkol. [...] Občas lze slyšet, že pokud ruský lid mlčí po staletí, svoboda je pro něj údajně neobvyklá a zbytečná. A proto potřebují naši občané neustálý dohled. Chtěl bych vrátit ty, kteří si to myslí, k realitě. [...] Rusko bylo, je a samozřejmě bude největším evropským národem. Ideály svobody, lidských práv, spravedlnosti a demokracie, které po mnoho staletí zvítězily v evropské kultuře, byly pro naši společnost definující hodnotou. [...] Jsem přesvědčen, že pro současné Rusko jsou hodnoty demokracie o nic méně důležité než touha po ekonomickém úspěchu nebo sociální blahu lidí“ (Kremlin 2005). Nicméně v tomto projevu prezident zmiňuje, že „Rusko je stát, který sám zvolil demokracii s vůlí svého vlastního lidu. Rusko se vydalo touto cestou, při dodržování všech obecně uznávaných demokratických norem, Rusko se rozhodne, jak zajistit uplatňování zásad svobody a demokracie, s přihlédnutím k jeho historickým, geopolitickým a dalším specifickým. Jako suverénní země je Rusko schopno a bude pro sebe samostatně definovat lhůty a podmínky pohybu na této cestě“ (Kremlin 2005). Tímto způsobem byla zjevně

teze o suverenitě ruské demokracie použita k legitimizaci zvláštností domácích politických změn a Putinových politických reforem (Gluhov 2012: 157–159).

Tyto myšlenky byly v konceptu suverénní demokracie dále rozvíjeny náměstkem vedoucího prezidentské správy Vladislavem Surkovem, vyjádřeným před aktivisty Jednotného Ruska. Surkov definuje suverénní demokracii následovně: „[o]braz politického života společnosti, ve kterém vláda, její orgány a činy, tvoří, volí a řídí výhradně ruský národ v celé své rozmanitosti, aby všichni občané, sociální skupiny a národy, získali hmotnou prosperitu, svobodu a spravedlnost“ (Surkov 2006).

Po projevu se okamžitě pojem suverénní demokracie stal terčem těžké polemiky. Samozřejmě že zástupci vlády našli v navrhované doktríně všechny možné výhody a obviňovali odpůrce konceptu z neochoty učinit kompromis s mocí. Nicméně na samém vrcholu moci došlo neočekávaně k nesouhlasu s vymezením pojmu – a to ze strany Dmitrije Medveděva, bývalého prezidenta Ruska, který tehdy zastával funkci prvního vicepremiéra: „[z]dá se mi, že suverénní demokracie není ideálním pojmem. Je mnohem správnější mluvit o skutečné demokracii nebo jednoduše o demokracii za přítomnosti komplexní suverenity. Pokud se však ke slovu demokracie připojujeme nějaké definice, vytváří to zvláštní pachut'. To naznačuje, že mluvíme o nějaké jiné, netradiční demokracii. Demokracie a státní suverenita by měly být spolu. Jedna by neměla potlačovat druhou“ (Poljakov 2007: 217–218).

Je tedy zřejmé, že samotná vláda nevypracovala solidární postoj k pojmu suverénní demokracie. Proto je používání tohoto výrazu jednoznačným způsobem vysvětlení skutečnosti. Lze říci, že se jedná o pokus legitimizovat vše, co se děje v zemi, ve státě existuje demokracie, ale je taková, jaká je, řízená, suverénní a nedokonalá. Podle vlády by ruská demokracie měla být taková, v našem klimatu a v těchto historických podmínkách. Přítomnost vyjasňující definice suverénní přesně ukazuje určitý typ demokracie, tzv. národního druhu (Veber 2008: 223–226). A ačkoli Vladislav Surkov často věnuje pozornost nedostatečnému rozvoji samotného termínu, koncept se zakořenil, nicméně je realizován na principu „jak chceme, tak uděláme“. Vzniklo něco, co na jedné straně připomíná ideologii moci, ale na druhou stranu obsahuje vysokou hodnotu národní

myšlenky, která byla požadována jen do konce druhého funkčního období Vladimira Putina (Veber 2008: 274–275).

4.2 Duginův imperiální projekt

Pokud jde o imperiální geopolitický koncept Ruska, v roce 1997 Alexandr Dugin popsal, jak by mělo vypadat nové Rusko, aby znovu získalo ztracené vedení ve světě. V Duginově projektu má evropské impérium centrum v Německu. Rusko je jaderným garantem Evropy a účinným dodavatelem surovin. Kaliningrad je předán Němcům a Kurily Japoncům (Dugin 1999: 146–148). Na oplátku má Rusko levobřežní Ukrajinu. Dnes jsou tyto Duginovy myšlenky hlavním proudem neimperální politiky Ruské federace. Právě Dugin, jeho geopolitické práce a jeho výzva k historii konzervativní revoluce Evropy a ruskému eurasianismu vytvořila zápal pro vlastenectví v prostředí mládeže 90. let. Duginská verze vlastenectví měla své vlastní zvláštnosti, které se bohužel v té době zmeškaly. V důsledku toho byla Duginova verze vlastenectví a Nového Ruska nedávno privatizována vládou. Jak by měla vypadat „třetí cesta“, popsal Dugin ve své knize „Základy geopolitiky. Geopolitická budoucnost Ruska“ vydané v roce 1997. Abychom pochopili, jakou geopolitiku může ruská vláda prosazovat na základě geopolitických teorií Dugina o „novém vlastenectví“, uvádím v této podkapitole základní teze z práce hlavního neoeurasianisty země.

V návaznosti na myšlenky Karla Haushofera o „kontinentálním bloku“ a Jeana Thiriarta o „euro-sovětské říši“ využívá Dugin termín „Eurasie“, který je dnes v Rusku populární. Aby uhájila nezávislost Velké Eurasie, Rusko-Eurasie by měla shromáždit světovou protiváhu, tzv. „Novou Říši“ ze sil připravených vstoupit do protiamerické hry (Dugin 1999: 161–162). V Duginově projektu by se klíčovou součástí Nové Říše měla stát Evropská Říše s centrem v Německu. V tomto případě severní, pruské, Německo, kterému Rusko vrátí Kaliningrad, bude muset integrovat Pobaltské státy, od Lotyšska po Norsko včetně Nizozemska (Dugin 1999: 211–218). Kolem jižního Německa bude z Polska do Chorvatska sestaven katolický pás, včetně západu Ukrajiny a Běloruska. Když se spojí evropský Západ, včetně Francie, Itálie a pyrenejských národů, tato říše vytlačí USA z oblasti Středomoří a převezme kontrolu nad arabským Středním východem se Severní Afrikou. Anglie bude pohlcena keltským nacionalismem (Dugin 1999: 192–199).

Druhým jádrem Nové Říše bude Írán. Podle Dugina se jeho zóna rozkládá od hranic Indie až po Arménii, se zbytkem postsovětské Střední Asie. Připojí se k ní také pozůstatky Turecka po proiránské revoluci (Dugin 1999: 293–304). Na oplátku by Rusko dostalo severní Kazachstán a levobřežní Ukrajinu. Co získají Rusové v tomto případě? Aby přilákalo Evropany a Asiaty k myšlence Nové říše bude jim Rusko povinno poskytnout plný přístup ke svým zdrojům. Na oplátku mu bude udělen přístup k novým technologiím a k jižním oceánům. Hranice Ruska se podle Dugina stanou hranicemi celého kontinentu (Dugin 1999: 427–430).

Tak popsal svou vizi budoucnosti ruské federace Alexander Dugin. Dugin v popisu tohoto scénáře někdy používá německý termín „Endkampf“, což znamená poslední boj a používá ho bez překladu (Dugin 2005: 223–225). Tato terminologie ilustruje intelektuální původ Duginových teorií, které jsou na rozdíl od jeho tvrzení založeny především nikoliv na klasickém eurasianismu, ale na základě západních filozofických antidemokratických škol, jako je německá konzervativní revoluce a v neposlední řadě evropský fašismus. V 90. letech neváhal Dugin bránit a kopírovat některé aspekty nacistické rétoriky, a dokonce litoval v jednom ze svých článků zhroucení „Třetí říše“, která představovala nejdůslednější ztělesnění Duginovy propagandy „Třetí cesty“. Přitom termín neoeurasianismus Dugin používá ani ne tolik pro své politické postavení, nýbrž jako kódové slovo, za kterým se skrývá zvláštní zuřivý antiamerikanismus.

Ve svém článku „Třetí cesta a třetí síla“ vytvořil Dugin geopolitickou strategii Ruska. Rusko musí především posílit svou identitu, pak by se mělo stát státem nezávislým na Západu v oblasti obrany, politiky, kultury, ekonomiky a technologie. Rusko musí sousední prostor integrovat do jediné unie, aby společně vytvořilo dostatečný potenciál pro to být plnohodnotným pólem multipolárního světa. K dosažení tohoto cíle by Rusko mělo uzavřít spojení s Íránem, Japonskem a Německem. Podle Dugina v Evropě existují tři geopolitické póly: atlantický ve formě Německa a Francie, eurasijský ve formě Ruska a pak středoevropský. Atlantismus proti eurasianismu, poslední střední Evropa zaujímá přechodnou pozici. V určitých situacích se Rusko může postavit k atlantistům a Západu, v jiných se může Rusko přiblížit k Východu (Dugin 2013). Tak vidí osud střední a východní Evropy Alexander Dugin, a právě proto je Duginův neo-

eurasijský projekt nejnebezpečnější neoimperální projekt Ruské federace, který nemá žádné hranice. Právě výše popsané geopolitické obrazy Ruska přispěly k podnícení diskuze v moderním politickém prostředí mezi postimperialisty a neoimperialisty.

Pokud k těmto zeměpisným hranicím připojíme výše uvedené výroky Alexandra Dugina týkající se ruského superethnosu, dostaneme novou ruskou fašistickou říši, která nemá konkrétní hranice. Podle Kucery vidíme realizaci praktických myšlenek Duginova neoeurasianismu již dnes. Jedná se o euroasijskou unii, ve které každý z jejích členů ztrácí část suverenity (Kucera 2015). Zahrnuje také spojení Ruska s Íránem a konflikt, který se v současnosti děje na Ukrajině. V roce 2014, kdy Rusko dvakrát napadlo Ukrajinu, nejprve připojilo Krym a poté inspirovalo separatistické hnutí na východě Ukrajiny. Zdálo se, že Putinovy provokace byly inspirovány Duginovými nápady neoimperialismu. Putin použil jazyk připomínající duginismus, ruský prezident mluvil o potřebě chránit ruský hovořící obyvatelstvo, o Ukrajincích jako o součásti Ruska a dokonce použil neoimperialistický název „Novorossia“, odkazující na oblast Ukrajiny, která byla součástí Ruské říše. Ideologická vazba mezi Duginem a Putinem se zdála ještě pravděpodobnější, když se Kreml v roce 2014 pokusil získat podporu mezi extrémními pravicovými nacionalisty a neoimperialisty a tajně je podněcoval k boji na východu Ukrajiny. Navíc od začátku svého třetího prezidentského období v roce 2012 zavedl Putin opatření na omezení osobní svobody a také podpořil konzervativní pravoslavné společenské hodnoty, které se též shodují s Duginovým světovým názorem (Jauvert 2014).

4.3 Putinův režim

Již na samém počátku svého prezidentství Vladimir Vladimirovič prohlásil, že politická a sociální stabilita je jeho hlavní prioritou. Nicméně Putin nahlíží na stabilitu z filozofického hlediska. Jak uvedl ve svém článku „Rusko na přelomu tisíciletí“, který byl zveřejněn dne 31. prosince 1999, nestabilita je nejen extrémně nežádoucí, ale je také překážkou na cestě k normálnímu životu a rozvoji, a to zejména v Rusku s jeho turbulentní historií (Putin 1999).

Putinova stabilita se stala synonymem pro kontrolovanou Surkovu demokracii. Počet politických stran se snížil z více než dvou set na konci devadesátých let na pouhých sedm. Stejně tak Surkova demokracie v letech 2000-2001 zavedla kontrolu nad celostátní

televizí a přeměnila zpravodajství hlavních televizních kanálů na prokremelskou propagandu. V roce 2003 byl zatčen Michail Chodorkovskij na základě obvinění z daňových úniků, v následném soudním procesu byl Chodorkovskij odsouzen a za mřížemi zůstal až do roku 2013. Jeho zatčení pomohlo pevně sevřít představitele rostoucí podnikatelské elity. Po Oranžové revoluci na Ukrajině v roce 2004, kterou v Moskvě považovali za výsledek činnosti organizací financovaných prostředky ze zahraničí, posílil Kreml administrativní kontrolu ruských nevládních organizací. Navíc byl na nejpolitizovanější nevládní organizace zvýšen tlak a orgány začaly vytvářet provládní hromadná mládežnická hnutí, jako je organizace „Nashi“ podle příkladu sovětského Komsomolu (Pavlovskij 2014: 86–88). Ve svém boji proti imaginární barevné revoluci přišel Surkov a jeho tým s konkrétním datem, kdy by tato revoluce mohla proběhnout. Jednalo se o rok 2008, čili konec druhého prezidentského období Vladimira Putina. Podle Surkova byly tyto prezidentské volby velmi důležité, Surkov uvedl, že „v roce 2008 buď zachráníme suverenitu, nebo bude existovat vnější vedení.[...] Spolu s „Jednotným Ruskem“ Vás žádáme, abyste byli s námi, protože to bude boj, a to ještě větší než v roce 1993“ (Kommersant 2005).

Publikum ve skutečnosti nerozumělo, co se děje, ale cítilo, že situace je vážná. Kreml toho využil a zpřísnil svou kontrolu nad státem, čímž vyvolal velkou vlnu kritiky na Západě. Kritika se stala ještě vážnější, když na podzim roku 2004, v reakci na krvavé události v Beslanu, Kreml změnil volební systém. Nižší práh volební účasti a možnost hlasovat proti všem byly právně odstraněny, dále byl zrušen většinový systém a hlasování ve volebních obvodech s jedním mandátem, stejně jako volba regionálních guvernérů. To vše bylo provedeno pod záminkou boje s terorismem, čímž Kreml posílil především svou moc (Pavlovskij 2014: 46–47). Tato opatření znamenala přechod k plné centralizaci moci a začátek diktatury jednoho člověka – Vladimira Putina. Také v téže době došlo k určení hlavního nepřítele Ruska, přesněji nepřátel, a to vnějších a vnitřních. Podle Surkova se jedná o USA a jejich spojence v západní Evropě, kteří podporují a pokrývají teroristy útočící na Rusko (Wps 2004). Mezi vnitřní nepřátele Ruska patří příznivci a spolupachatelé USA a Západu uvnitř země tzv. „Pátá kolona“. Tak vznikla nová státní ideologie, jejíž základní kámen je koncept vnějšího a vnitřního nepřítele. Surkov v rozhovoru pro „Komsomolskou pravdu“ v roce 2004 varoval, že „si musíme všichni uvědomit, že nepřítel je u brány, fronta prochází každým městem, každou ulicí, každým

domem. Potřebujeme ostražitost, solidaritu, vzájemnou pomoc, spojující úsilí občanů a státu“ (Komsomolskaja pravda 2004). Vnitrostátní kritiky Kremlu Surkov označil za „falešné liberály a skutečné nacisty“, kteří nenávidí Rusko za peníze zahraničních sponzorů. Na Západě podle Surkova existují dva tábory: jedni věří v perspektivu naší demokracie a podporují nás, cílem druhých je zničení Ruska (Wps 2004). Tímto způsobem Surkov zničil stranický život země, zabil občanskou společnost, zničil svobodná média a televizní stanice používal k zastrašování obyvatelstva.

Myšlenka suverénní demokracie se stala způsobem pro legitimizaci libovolných politických aktivit vládnoucí elity. Jinými slovy se koncepce suverénní demokracie stala krytem autoritářského režimu Vladimíra Putina, jehož cílem je držet moc a petrodolary ve svých rukou. Vládnoucí elity nechtějí provádět skutečnou modernizaci ekonomiky nebo rozvíjet demokratické instituce, protože obojí by mohlo ohrozit jejich postavení (Pavlovskij 2014: 112–113). Proto imperiální projekt v moderním Rusku jednoduše není možný. Ruská expanze je zastavena ekonomickými omezeními, kvůli surovinové ekonomice a závislosti na Západě. Na druhé straně oslabení role režimu by vedlo k demokratizaci státu a vzniku nových hráčů na politické scéně a vedlo ke vzniku skutečné opozice (Rojek 2015: 123–124). Z toho vyplývá, že putinský režim se snaží udržet rovnováhu a nemůže si dovolit ztratit ani peníze, ani moc.

Po návratu Vladimíra Putina do Kremlu v roce 2012 místopředseda ruské vlády a zakladatel „suverénní demokracie“ Vladislav Surkov, který byl považován za hlavního politického стратега prezidenta, rezignoval na svou funkci. Poté v roce 2014 Rusko anektovalo Krym a v západních médiích byl novým dirigentem Kremlu vyhlášen neofašista Alexander Dugin (Jauvert 2014). Uvádí se, že Dugin vnukl Putinovi imperiální projekt expanze inspirovaný jeho neoeurasijskou teorií, která považuje Rusko za vedoucí sílu v euroasijské civilizaci zaměřené na řízení světa (Galić 2017). Ve skutečnosti je Duginův agresivní imperiální neoeurasianismus daleko od čistě ekonomického autoritářského projektu Putina. Duginův projekt vyzývá Rusko, aby se vydalo cestou přímé konfrontace se Západem a další anexí východní Ukrajiny. Ale jak ukázal čas, nic z toho se nestalo. Rusku tudíž dominuje myšlenka suverénní demokracie a nikoliv Duginského eurasijského impéria. Putinovi tento stav dovoluje udržet sílu a peníze ve vlastních rukou. Výsledkem byl v červnu roku 2014 Dugin propuštěn z funkce vedoucího katedry sociologie na Fakultě mezinárodních vztahů Moskevské státní univerzity, ačkoliv

mu funkční období končilo v září. Dugin ze svého propuštění z Moskevské státní univerzity obvinil Putina a řekl, že ruský vůdce má jak světlé, tak i temné stránky, a právě ta temnější, více liberální strana se ho rozhodla propustit (Vzgljad 2014).

5. Závěr

Vzhledem k tomu, že hlavní část mé práce je zaměřena na výzkum ideologických kořenů a geopolitických koncepcí, které se vyvíjely od 19. století až po současnost, chtěl bych v závěru věnovat větší pozornost nejnovějším geopolitickým událostem souvisejícím s Ruskem. Koncepce Ruska jako součást Západu je v současných ruských realitách méně populární, tamní moderní politiku reprezentují myšlenky izolacionisty Vladislava Surkova a neoeurasianisty Alexandra Dugina. Surkov jako autor suverénní demokracie se zaměřuje na zpřísnění politického systému dovnitř a zachování režimu. Neoeurasijský projekt Dugina naopak navrhuje soustředit všechny síly na výstavbu nového eurasijského impéria – a to pomocí expanzí a spojení se státy navrženými autorem. Vzhledem k argumentům uvedeným v předchozí podkapitole a kleptokratické povaze Putinova režimu je právě Surkovova suverénní demokracie skutečnou politikou Kremlu. Suverénní nebo též takzvaná řízená demokracie odpovídá izolacionismu a postimperialismu, Putin se tudíž zaměřuje na posílení režimu uvnitř státu, nikoli na budování impéria a dobývání nových zemí.

Paradoxní je, že odmítnutí imperiálního projektu nevyklučuje ze zahraniční politiky Ruska agresivní aktivity nebo konflikty na mezinárodní scéně, nicméně nikoli za účelem budování impéria. Postimpérium je stát, který se postupně vzdává svých imperiálních ambicí, i když ještě dlouho udržuje v paměti vzpomínky na minulost a čas od času se obrací k imperiální rétorice (Rojek 2015: 132–134). Ve vztahu k modernímu Rusku se Putin vrací k imperiálnímu projektu za účelem legitimizace režimu uvnitř země. Příkladem takového počínání je situace na východní Ukrajině a anektování Krymu v roce 2014. Putinova podpora je v velké části založena na úspěšných vojenských operacích. Vrcholy jeho popularity byly zaznamenány na konci roku 1999 a začátku roku 2000, déle pak na konci roku 2003, 2008 a 2014. Všechny tyto časové segmenty se shodovaly s dobou nouzové mobilizace. Tři ze čtyř z nich byly ve skutečnosti válkou. Na počátku druhé čečenské války v roce 1999 se Putinův rating zvýšil ze srpnových 31% na listopadových 80% a na 84% v lednu, posléze byl Putin zvolen v prvním kole prezidentských voleb. Rok 2003 je rokem předvolební mobilizace, kampaní v médiích, slibů, růstu důchodů a tak dále. Třetím vrcholem je přenos moci od prezidenta Putina k Medveděvovi s hlavním sloganem o pokračování v Putinově orientaci na stabilitu, a pak

také válka s Gruzii, kdy hodnocení dosáhlo 88% (Volkov 2015). Současná situace je však odlišná v tom, že předchozí vrcholy se uskutečnily na pozadí ekonomického růstu.

Po výsledcích roku 2013 se ekonomický růst v Rusku snížil, a to dokonce i při vysokých cenách ropy pohybujících se v rozmezí od 100 do 110 dolarů za barel. Růst HDP se prakticky zastavil či, přesněji řečeno, HDP vzrostl jen o něco více než 1%, což bylo hrozné pro rozvojové země, které chtějí držet krok s Evropou. Chtěl bych zdůraznit, že se to nestalo v situaci vážné globální krize, která v roce 2008-2009 táhla Rusko, ale v situaci, kdy v zahraničí bylo v ekonomice všechno relativně v pořádku. V tuto chvíli si ruské vedení si uvědomilo, že ropa přestala být tahounem rozvoje.

Lze tedy konstatovat, že radikální transformace Putinova režimu byla pevně předurčena prudkým zhoršením stavu věcí v ekonomice. Kremlinští analytici si pravděpodobně uvědomovali, že rostoucí ekonomické problémy povedou k postupnému poklesu prezidentského ratingu (Pavlovskij 2014: 57). Prudký pokles rublu a kolaps ekonomiky pravděpodobně neočekávali, protože nikdo nevěděl, co se stane s ropou v letech 2014-2015, ale i dlouhodobá stagnace byla pro Putinovo politické přežití nebezpečná. Bylo nutné povzbudit lid, donutit ruské obyvatele, aby nevěnovali pozornost ekonomickým obtížím, aby cítili, že zhoršení jejich životní úrovně není způsobeno špatným hospodařením a korupcí úřadů.

Agresivní aktivity Ruska na mezinárodní scéně slouží především domácím politickým cílům a jako důsledek posílení Putinovy pozice (Rojek 2015: 126–127). Rozhodnutí anektovat Krym bylo z hlediska manipulace s vědomím obyvatelstva velmi úspěšné. Dopad Krymu na masové vědomí Rusů se ukázalo být velmi silné – setrvačnost jednomyslné podpory je stále účinná a posiluje rating schválení Putinových aktivit. Myšlenka poloostrova tak spojuje lidi nikoliv na racionální, ale na emocionální úrovni, což může být považováno za postimperální syndrom.

Ruská mocenská elita dovedně využívá neschopnost ruské ekonomiky a postimperální komplex lidu. To vytváří zajímavou situaci: na jedné straně k udržení své pozice potřebují elity veřejnou mobilizaci, která jim umožňuje podporovat protizápadní a nacionalistický kurz politiky, a na druhé straně tyto elity nemohou existovat bez obchodu se Západem, což je nutí udržet takovou politiku v určitých mezích. Putinský režim se svým občanům prezentuje jako protizápadní impérium, nicméně nesmí to dělat příliš přesvědčivě, aby neztratil příležitost podnikat s nenáviděným Západem.

6. Literatura a prameny

Belenchuk, Larisa (2014). *Prosveshhenie v Rossii. Vzglyad zapadnikov i slavjanofilov* (Moskva: STOU).

Brzezinski, Zbigniew (2004). Zbignev Bzhezinskij: Moskovskij Mussolini. *Inosmi*. 20. 9. 2004 (<https://inosmi.ru/inrussia/20040920/213085.html#ixzz3WEDViAqb>, 7. 3. 2018).

Brzezinski, Zbigniew (2010). *Velikaja shahmatnaja doska. Gospodstvo Ameriki i ego geostrategicheskie imperativy* (Moskva: Mezhdunarodnye Otnoshenija).

Chrenov, Nikolaj (2014). *Izbrannye raboty po kul'turologii. Kul'tura i imperija* (Moskva: Soglasie).

Cimburskij, Vadim (1997). Narody mezhdru civilizacijami. *Pro et Contra* 2 (3), s. 20–53.

Cimburskij, Vadim (2007). *Ostrov Rossija* (Moskva: Rossijskaja politicheskaja jenciklopedija).

Dugin, Alexander (1999). *Osnovy geopolitiki* (Moskva: Arktogeja-centr).

Dugin, Alexander (2002). *EvrAzijskij put kak nacionalnaja ideja* (Moskva: Arktogeja-centr).

Dugin, Alexander (2005). *Konspirologija* (Moskva: Arktogeja-centr).

Dugin, Alexander (2013). *Tretij put i tretja sila* (<https://izborsk-club.ru/1300>, 19. 3. 2018).

Gajdar, Egor (2006). Imperii: od rascveta do zakata. *Vokrugsveta*. 1. 9. 2006 (<http://www.vokrugsveta.ru/vs/article/2865/>, 3. 3. 2018).

Gajdar, Egor (2007). *Gibel imperii. Uroki dlja sovremennoj Rossii* (Moskva: Rossijskaja politicheskaja jenciklopedija).

Galić, Mirko (2017). Putin gradi novi ruski imperij, udara čim mu tko stane na žulj. *Večernji list*. 16. 8. 2017 (<https://www.vecernji.hr/premium/vladimir-putin-gradi-novi-ruski-imperij-udara-cim-mu-tko-stane-na-zulj-1188646>, 18. 4. 2018).

Gluhov, Vitalij (2012). *Ot oligarhii k demokratii. Kniga I. Monopol'noe gosudarstvo* (SPb: Aletejja).

Grebenichenko, Sergej (2015). *Evrazijskaja ideja N.A. Nazarbaeva v uslovijah sodruzhestva nezavisimyh gosudarstv* (<https://cyberleninka.ru/article/v/evraziyskaya-ideya-n-a-nazarbaeva-v-usloviyah-sodruzhestva-nezavisimyh-gosudarstv>, 9. 3. 2018).

Gumilev, Lev (2006). *Drevnjaja Rus i Velikaja Step* (Moskva: AST).

Interfax (2016). *Mihail Gorbachev: USA razvozzjat po miru svoju demokratiju, kak kofe v paketikah* (<http://www.interfax.ru/russia/524281>, 17. 3. 2018).

Jasin, Evgenij (2005). *Prizhivetsja li demokratija v Rossii* (Moskva: Novoe izdatelstvo).

Jauvert, Vincent (2014). Dugin — putinskij Rasputin. *Inosmi*. 12. 5. 2014 (<https://inosmi.ru/russia/20140512/220188170.html>, 11.3. 2018).

Kalikulov, Dinmuhamed (2014). V Kazahstane ozadacheny slovami Putina o ruskom mire. *BBC*. 2. 9. 2014 (https://www.bbc.com/russian/international/2014/09/140901_kazakhstan_putin, 25. 3. 2018).

Kommersant (2005). *Vladislav Surkov zaveril edinorossov v ih nuzhnosti nyneshnemu i budushhemu prezidentam* (<https://www.kommersant.ru/doc/570117>, 14. 4. 2018).

Kommersant (2008). *Blok NATO razoshelsja na blokpakety* (<https://www.kommersant.ru/doc/877224>, 21. 3. 2018).

Komsomolskaja pravda (2004). *Zamestitel' glavy administracii Prezidenta RF Vladislav Surkov: Putin ukrepljaet gosudarstvo, a ne sebja* (<https://www.kp.ru/daily/23370/32473/>, 18. 4. 2018).

Krechetnikov, Artem (2009). SSSR, 1989: rozhdenie parlamenta. *BBC*. 22. 5. 2009 (https://www.bbc.com/russian/russia/2009/05/090522_ussr_first_congress, 3. 3. 2018).

Kremlin (2005). *Poslanie Federal'nomu Sobraniju Rossijskoj Federacii* (<http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22931>, 15. 3. 2018).

Kucera, Joshua (2015). V chem состоit plan Vladimira Putina. *Inosmi*. 6. 1. 2015 (<https://inosmi.ru/world/20150106/225357415.html>, 11. 3. 2018).

Lamanskij, Vladimir (2011). *Tri mira Azijsko-Evropejskogo materika* (Moskva: Rossijskaja političeskaja jenciklopedija).

Lazarev, Valentin (2014). Osushhestvimo li vossoedinenie zapadničestva i slavjanofilstva? *Istorija filosofii* 17 (19), s. 102–119.

Literaturnaja gazeta (2015). *Cara podmenili?* (<http://www.lgz.ru/article/-6-6496-11-02-2015/tsarya-podmenili/>, 14. 3. 2018).

Markus, Dzhonatan (2018). Rossija protiv Zapada: novaja holodnaja vojna ili eshhe net? *BBC*. 1. 4. 2018 (<https://www.bbc.com/russian/features-43610405>, 20. 4. 2018).

Motyl, Aleksandr (2004). *Puti imperij: upadok, krah i vozrozhdenie imperskih gosudarstv* (Moskva: MShPI).

Nazarbajev, Nursultan (2009). Evrazijskij jekonomičeskij sojuz: teorija ili realnost. *Izvestija*. 19. 4. 2009 (<http://personal.akorda.kz/ru/category/stati/evraziiskii-ekonomičeskii-soyuz-teoriya-ili-realnost>, 2. 3. 2018).

Pavlovskij, Gleb (2014). *Sistema RF v vojne 2014 goda* (Moskva: Evropa).

Polit (2004). *Konstitucija Sojuza Sovetskih Respublik Evropy i Azii* (http://polit.ru/article/2004/12/14/sakharov_konst/, 3. 3. 2018).

Poljakov, Leonid (2007). *PRO suvereniju demokratiju* (Moskva: Evropa).

- Prohanov, Aleksandr (2015). Tragedija centralizma. *Izborsk-club*. 27. 12. 2015 (https://izborsk-club.ru/8087?utm_source=politobzor.net, 5. 3. 2018).
- Putin, Vladimir (1999). Rossija na rubezhe tysjacheletij. *Nezavisimaja gazeta*. 30. 12. 1999 (http://www.ng.ru/politics/1999-12-30/4_millenium.html, 19. 4. 2018).
- Ria (2017). *Putin objasnil, pochemu schitaet raspad SSSR krupnejshej katastrofoj XX veka* (<https://ria.ru/politics/20170613/1496353896.html>, 20. 4. 2018).
- Rojek, Pawel (2015). *Rusko: prokletí impéria: Zdroje ruského politického chování* (Brno: CDK).
- Rushist (2006). *Filosofija Chaadaeva – kratko* (<http://rushist.com/index.php/philosophical-articles/3433-filosofiya-chaadaeva-kratko>, 10. 3. 2018).
- Savickij, Petr (1997). *Kontinent Evrazija* (Moskva: Agraf).
- Solženicyň, Alexandr (1990). Jak bychom měli uspořádat Rusko. *Komsomolskaja pravda* 18.09.1990, s. 109–138.
- Solženicyň, Alexandr (2006). *Rusko v troskách* (Moskva: Russkij put).
- Surkov, Vladislav (2006). Nacionalizacija budushhego. *Expert*. 20. 11. 2006 (http://expert.ru/expert/2006/43/nacionalizaciya_buduschhego/, 14. 3. 2018).
- Trenin, Dmitrij (2006). *Integracija i identichnost. Rossija kak «novyj zapad* (Moskva: Evropa).
- Trenin, Dmitrij (2012). *Post-Imperium: historie Eurasie* (Moskva: Rossijskaja političeskaja jenciklopedija).
- Van Herpen, Marcel (2013). *Putinism. The Slow Rise of a Radical Right Regime in Russia* (Basingstoke: Palgrave Macmillan).
- Veber, Aleksandr (2008). *O Rossii s trevogoj i nadezhdo* (SPb: Aletejja).

Volchek, Dmitrij (2016). Gitler, Stalin, Putin. *Svoboda*. 22. 10. 2016 (<https://www.svoboda.org/a/28067725.html>, 22. 3. 2018).

Volkov, Denis (2015). Rejting Putina – real'nost' ili vymysel sociologov? *Carnegie*. 7. 7. 2015 (<https://carnegie.ru/commentary/60582>, 10. 3. 2018).

Vzgljad (2014). *Dugina uvolili iz MGU* (<https://vz.ru/news/2014/6/27/693142.html>, 19. 3. 2018).

Wps (2004). *Novyj kurs Kremlja: vrag u vorot* (<https://wps.ru/arhiv/politruk/politruk-2004-10-06/>, 15. 4. 2018).

Zagorujko, Mihail (2013). Snachala my sozdaem gerb, a potom gerb sozdaet nas, prognosticheskiy aspekt geraldiki. *Politika i Obshhestvo* 11 (107), s. 1346–1356.

Zubov, Andrej (2014). Jeto uzhe bylo. *Vedomosti*. 1. 3. 2014 (<https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2014/03/01/andrej-zubov-eto-uzhe-bylo>, 15. 3. 2018).

7. Resumé

The topic of my bachelor's thesis is neoimperialism and post-imperialism in contemporary Russian (geo)political thinking. The main purpose of the study is to present the main geopolitical concepts existing in Russia from the 19th century to the present. The formation of foreign policy goals largely depended on the definition of Russia's identity, that is why I consider these concepts in the framework of the West-East paradigm.

In the first part of the bachelor's thesis, I describe three main geopolitical concepts of Russia. Russia as part of the West, as part of the East and as a separate island. All three concepts are very different from each other, as their presenters see the future of Russia and its position in the international system very differently. Each geopolitical concept has its own specific foreign policy strategy for Russia. The concept of Eurasianism is characterized by the construction of a new Empire. Representatives of isolationism on the contrary offer to forget about the Imperial project and focus on the internal development of the country. Atlanticism, in its turn, implies the development of Russia in the Western scenario and its speedy integration into the European coordinate system.

In the second part of my paper, I present the main arguments that emerged during the discussion between Russia's neo-Imperial and post-Imperial representation in the international system. In modern Russian politics, a post-Imperial position takes Vladislav Surkov, who is the author of sovereign democracy. Neoimperialist concept is presented by Alexander Dugin's idea of a new Eurasian Empire. Based on the fact that Putin's goal is to preserve the authoritarian regime, it is Surkov's managed democracy which is the real policy of Kremlin, as it allows to legitimize any political actions both on the external and on the domestic political arena.